

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ ХХІ СТОЛІТТЯ: ПОШУК ПРІОРИТЕТІВ

УДК 37.014.5:316.7:378
DOI 10.32782/NPU-VOU.2024.4(95).02

Валентина БОБРИЦЬКА

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри соціальної філософії, філософії освіти
та освітньої політики

Український державний університет імені Михайла Драгоманова
<https://orcid.org/0000-0002-1742-0103>

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена дослідженню формування культурної ідентичності іноземних студентів у контексті глобальних суспільно-освітніх змін. Вона розкриває особливості адаптації молоді та висвітлює специфіку її впливу на самоідентифікацію особистості, яка опиняється в нових культурних і соціальних умовах. У фокусі уваги перебуває питання про те, якою мірою університети здатні підтримувати та розвивати мультикультурне середовище, забезпечуючи не лише академічну, а й ціннісну складову освітнього процесу. У межах дослідження проаналізовано етичні виклики, що виникають у зв'язку зі зростаючою студентською мобільністю та глобалізацією освіти. Акцент зроблено на важливості впровадження в закладах вищої освіти спеціальних програм адаптації, соціальної і психологічної підтримки, а також формування толерантного середовища задля зниження рівня культурних бар'єрів. Результати дослідження засвідчують, що поєднання національних освітніх традицій із сучасними методами організації освітнього процесу сприяє гармонійному розкриттю потенціалу іноземних студентів і збагаченню вітчизняної освітньої системи. Окрему увагу приділено стратегічним принципам, які можуть бути використані для побудови ефективної освітньої політики на макрорівні. Обґрунтовано, що їх застосування забезпечить стійкий розвиток інтеркультурного діалогу, сприятиме формуванню відповідального ставлення до глобальних викликів і допоможе побудувати університети майбутнього, орієнтовані на творення відкритого, культурно різноманітного й водночас згуртованого суспільства. Така модель взаємодії в перспективі зміцнює конкурентоспроможність українських університетів на світовій арені й розширює діапазон освітніх можливостей для студентів з усього світу.

Ключові слова: культурна ідентичність, іноземні студенти, глобалізація, університет, мультикультурне середовище, освітня політика, етичні виклики, інтеграція, толерантність, ціннісні орієнтири.

FORMATION OF THE CULTURAL IDENTITY OF INTERNATIONAL STUDENTS IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR UKRAINIAN HIGHER EDUCATION

The article is devoted to studying the formation of the cultural identity of international students in the context of global socio-educational changes. It reveals the peculiarities of the adaptation of young people to new cultural and social conditions and shows how this adaptation affects their self-identification. The focus is on the extent to which universities can support and develop a multicultural environment, providing both academics and the value component of the educational process. The study analyzes the ethical challenges that arise in connection with mass student mobility and the globalization of education. The emphasis is on the importance of implementing special adaptation programs, social and psychological support, and the formation of a tolerant environment in higher education institutions to reduce cultural barriers. The study results show that combining national traditions with modern methods of organizing the educational process contributes to the harmonious development of the potential of international students and the enrichment of the domestic educational system. Special attention is paid to strategic principles that can be used to build an effective educational policy at the macro level. Their application will ensure the sustainable development of intercultural dialogue, contribute to the formation of a responsible attitude to global challenges, and help build future universities focused on creating an open, culturally diverse, and, at the same time, cohesive society. Such a model of interaction in the future strengthens the competitiveness of Ukrainian universities on the world stage and expands the range of educational opportunities for students from all over the world.

Key words: cultural identity, international students, globalization, university, multicultural environment, educational policy, ethical challenges, integration, tolerance, value orientations.

Вступ. У сучасному світі стрімкі процеси глобалізації зумовлюють активне перетинання культур та ідей. Натепер вища освіта перетворилася на потужний інструмент цього процесу, оскільки вона відкриває можливості для співпраці й обміну досвідом між представниками різних країн. Університети й академічні спільноти ініціюють формування нових світоглядних підходів, що допомагають молоді пристосуватися до швидкоплинних умов сучасності. Завдяки розмаїттю міжнародних програм і проєктів студентська мобільність постійно зростає і стає дедалі більш поширеною. У такому контексті постає завдання глибше зрозуміти явище культурної ідентичності, яку молодь набуває або трансформує в інтернаціональному середовищі. Чимало студентів вибирають навчання за кордоном, одночасно збагачуючи як свою, так і культуру іншої країни. Проте цей процес часто виявляється не-

простим, оскільки кожна людина прагне привнести в нове середовище сформовані раніше традиції, власні цінності й норми поведінки. Іноземні студенти, які прибувають до незнайомої країни, стикаються з мовними бар'єрами, відмінними культурними зразками й особливостями освітнього простору. Належний баланс між повагою до власної культурної спадщини й успішною інтеграцією у нове суспільство стає для них надзвичайно важливим. Дослідження процесів збереження та зміни культурної ідентичності молодих людей є одним із ключових завдань для науковців, педагогів і менеджерів освітньої сфери.

Процес формування культурної ідентичності не можна розглядати як статичне явище, адже він залежить від різноманітних внутрішніх і зовнішніх чинників. Залучення до іншої культури, нові соціальні контакти та перегляд особистісних пріоритетів можуть вагомо вплинути на відчут-

тя належності й самовизначення молоді. Університети, зокрема, пропонують не лише навчальні програми, а презентують середовище, де зустрічаються різні системи цінностей і світоглядів. Саме в такому оточенні можуть виникати унікальні передумови для розвитку толерантності та взаємозбагачення, проте з'являються й нові складнощі. Щоб полегшити адаптацію іноземних студентів, багато закладів вищої освіти запроваджують програми соціальної інтеграції.

Сучасні комунікаційні технології істотно впливають на студентську мобільність, адже вони сприяють швидкому обміну інформацією та підтримці контактів на відстані. Іноземним студентам дедалі легше зберігати зв'язок із батьківщиною, спостерігати за глобальними тенденціями й одночасно відкривати для себе нові культурні перспективи. Утім, глобальні процеси можуть нівелювати певні унікальні звичаї та цінності, створюючи додаткові виклики для збереження власної ідентичності. Пошук балансу між залученням до глобальної культури та збереженням національних особливостей супроводжується емоційними і психологічними викликами. Дорослішання в новому середовищі стає насиченим досвідом, що часто визначає майбутній особистісний і професійний шлях студентів. Університети, які приймають іноземців, змушені аналізувати нові умови й розробляти власну стратегію інтеграції.

Аналіз процесів формування культурної ідентичності в контексті глобалізації дає змогу визначити оптимальні моделі освітньої взаємодії та підтримки іноземних студентів. Вивчення, систематизація і узагальнення їхнього досвіду відкриває підходи до глибшого розуміння адаптації молоді в полікультурному середовищі. Тенденції міжнародної студентської мобільності свідчать про постійне зростання кількості молодих людей, зацікавлених у навчанні за кордоном. Українські університети, маючи великий потенціал, можуть розробляти авторські стратегії, які водночас підтримують національні традиції

і відкриті до світового академічного простору.

Метою статті є з'ясування принципів формування культурної ідентичності іноземних студентів в умовах глобалізації та виявлення можливостей освітньої політики для їхньої успішної інтеграції у нове соціокультурне середовище.

Методологія дослідження базується на системному аналізі й узагальненні науково-теоретичних підходів до вивчення процесів культурної ідентифікації. У рамках теоретичного пошуку застосовано порівняльно-історичний метод, який дає змогу розглянути еволюцію ідей щодо ідентичності та прослідкувати зміну парадигм у відповідь на глобалізаційні виклики. Також використано метод контент-аналізу, що уможливує виявлення смислових домінант у фаховій літературі й оцінювання рівня наукової уваги до окресленої проблематики. При цьому акцент зроблено на міждисциплінарному підході, адже явище культурної ідентичності охоплює сфери освіти, соціології, філософії та культурології. Теоретична складова дослідження полягає у визначенні ключових понять, пов'язаних із феноменом культурної ідентичності, а також у розробленні категорійного апарату, необхідного для характеристики процесів, що відбуваються з іноземними студентами в новому середовищі. Здійснено концептуальний синтез окремих теорій, спрямованих на аналіз міжкультурної взаємодії та адаптації, щоб сформувати цілісну наукову модель вивчення впливу глобалізації на формування ідентичності. Розкриття внутрішніх і зовнішніх чинників, що визначають специфіку цього процесу, уможливує системне розуміння закономірностей і перспектив його подальшого розвитку. Такий підхід забезпечує цілісність аналізу та створює підґрунтя для вироблення рекомендацій і практичних висновків щодо оптимізації освітньої політики.

Виклад основного матеріалу. Розпочинаючи виклад основного матеріалу, варто зазначити, що сучасна українська освіта функціонує в умовах посиленої динаміки

глобальних змін і соціальних трансформацій, які впливають на всі сфери суспільного життя. У цьому контексті надзвичайно актуальною є теза В. Андрущенка про те, що «українська освіта шукає відповіді на виклики таких фундаментальних процесів, як глобалізація, інформаційна революція, зміна кліматичних та екологічних контурів світу, загострення політичного протистояння...» [2, с. 12]. Ті, хто залучений до освітнього процесу, зокрема викладачі, студенти й управлінці в галузі освіти, стикаються з новими запитами та потребами в міжнародній інтеграції, культурному обміні та формуванні інтеркультурної компетентності. Університети, які приймають студентів, дедалі частіше стають мультикультурним простором, де водночас співіснують різні етнічні й соціальні групи, різноманітні підходи до комунікації та різні світоглядні позиції. У таких обставинах якісне забезпечення навчальних програм має поєднуватися з конкретними механізмами підтримки іноземних студентів, аби адаптація і формування їхньої культурної ідентичності відбувалися гармонійно та сприяли особистісному і професійному розвитку.

Ключовим у дослідженні процесів формування культурної ідентичності є розуміння того, як саме людина реагує на нове культурне середовище й інтерпретує власний досвід у ньому. Відповідно до висновків Н. Авшенюк, «шлях, який обирає особистість для усвідомлення і тлумачення культурної відмінності, визначає напрям формування її світогляду» [1, с. 358]. Учена переконана у важливості цієї моделі, оскільки вона допомагає з'ясувати й пояснити спосіб перетворення світогляду освітянина та подолання його культурної несвідомості в контексті набуття міжнародного крос-культурного досвіду [1, с. 358]. Цей підхід особливо цінний у контексті вищої освіти, де студенти з різних країн та відмінним рівнем попередньої підготовки взаємодіють один з одним, а також із викладачами і локальним соціокультурним середовищем. Така взаємодія може стати одним із рушіїв для поширення

глобальних освітніх трендів і формування нових педагогічних практик, здатних задовольнити потреби мультикультурного студентського колективу. Зі свого боку, університети отримують додаткові стимули до пошуку ефективних методів роботи з різними групами студентів, формування толерантного клімату всередині колективу та розвитку міжнародної співпраці, яка передбачає обмін досвідом у справі підтримки й розкриття культурної ідентичності.

Подальший аналіз джерел свідчить, що освітній простір має ґрунтуватися на ціннісних засадах, які визначають орієнтири для розвитку як вітчизняної, так і світової педагогічної думки. Як ми наголошували раніше [3], аксіологічний дискурс є вагомим чинником у формуванні освітньої політики з питань розвитку академічної і професійної мобільності в умовах розгортання трансформаційного суспільства, адже він дає змогу зберігати гуманістичні пріоритети в умовах соціальної турбулентності. Питання ціннісного підґрунтя освіти тісно переплітається з проблемами доступності та соціальної справедливості, які особливо актуальні в контексті глобальних викликів і розмаїтого студентського середовища. На нашу думку, у державній освітній політиці слід враховувати особливі потреби різних категорій здобувачів освіти щодо академічних обмінів, щоб створити єдиний простір розвитку для всіх, незалежно від їхніх культурних відмінностей [4; 12]. Вважаємо, що конвергенція професійної підготовки й вивчення іноземних мов сприяють розвитку навичок професійної мобільності студентів закладів вищої освіти [13]. При цьому сучасна українська вища освіта не може стояти осторонь потужних інформаційних тенденцій, що розширюють можливості для комунікації та обміну знаннями, проте водночас несуть загрози у вигляді втрати локальної самобутності [5]. Тому під час формування культурної ідентичності в новому середовищі варто враховувати й етичний вимір, адже принцип відповідальності, за Г. Йонасом [6], допомагає зберегти гуманістичні орієнтири у світі високих технологій.

Етичні виклики, що супроводжують процеси глобалізації та залучення іноземних студентів, нерозривно пов'язані з питаннями відповідальності перед майбутнім поколінням. Розвиток технологій, розширення можливостей комунікації та уніфікація світового освітнього простору дають людству колосальний потенціал, однак вони можуть спричинити й нові загрози, якщо втратити з поля зору моральний аспект. Університети, як соціальні інституції, зобов'язані не лише передавати знання та формувати фахові компетентності, а й забезпечувати усвідомлене ставлення молоді до планетарних викликів, зокрема екологічних і соціальних.

Значну увагу в цьому контексті варто звернути на позицію Г. Йонаса, який наголошував на необхідності переходу традиційної моралі на новий рівень усвідомленого ставлення до наслідків людської діяльності [6]. Він підкреслював, що в умовах могутнього технічного поступу варто враховувати не лише актуальні потреби суспільства, а й долю наступних поколінь. Таким чином, питання етики набуває комплексного характеру, адже потребує від усіх учасників освітнього процесу – студентів, викладачів, управлінців – орієнтації на довгострокові наслідки прийнятих рішень. Саме в процесі взаємодії з іншими культурами й поглядами формується здатність до критичного переосмислення власних цінностей, що є важливим кроком на шляху до відповідальної поведінки в глобальному масштабі.

З урахуванням цих викликів університети мають запроваджувати освітні програми, які допоможуть формувати навички морального мислення та стимулюватимуть обговорення етичних аспектів сучасних технологічних і соціальних змін. Водночас важливо приділяти увагу розвитку емпатії та співчуття, а також навчанню міжкультурному спілкуванню, щоб студенти вчилися бачити за інакшістю не загрозу, а партнерів для діалогу. Переконані, що таке ставлення сприятиме створенню в закладах вищої освіти атмосфери довіри й відкритості, необхідної для виявлення потенційних

конфліктів і пошуку колективних шляхів їх вирішення. Зрештою, відповідальне ставлення до світу на рівні особистості та громади стає запорукою формування стійкого й гармонійного суспільства, здатного відповісти на складні виклики сучасності.

Особливе значення має те, що національна й культурна ідентичність перебувають у постійному діалозі з глобальними трендами, будучи в стані динамічного розвитку та реагуючи на різноманітні зовнішні та внутрішні чинники [7]. Важливим аспектом цієї проблематики стає інтеграція іноземних студентів, які, опиняючись у новому суспільно-культурному оточенні, фактично оновлюють власні уявлення про світ і переглядають систему цінностей. У цьому сенсі людина набуває значення ключового суб'єкта змін, адже, як стверджують В. Кремень і В. Ільїн [8], вона поєднує у собі історичний досвід минулого та водночас відкритість до майбутнього цивілізаційного поступу. Університети ж, зі свого боку, мають виробляти такі методичні та педагогічні стратегії, що враховують як глобальний вимір освіти, так і національні освітні традиції, створюючи сприятливе середовище для культурного обміну [9].

Нормативне підґрунтя цих процесів закріплене у відповідних законодавчих актах, зокрема в Законі України «Про освіту» [10], що визначає загальні принципи формування освітнього простору та напрями розвитку вищої школи, включно із залученням іноземних студентів і забезпеченням міжкультурного порозуміння. Не менш важливим є формування толерантного, відкритого простору в суспільстві, яке, за В. Ткаченком і В. Кременем [11], стає імперативом у добу глобалізації, адже саме така настанова стимулює повагу до різноманітності та сприяє збереженню цілісної ідентичності. На завершення слід підкреслити, що ефективне впровадження інноваційних освітніх практик, зокрема шляхом розширення іншомовних програм і професійної підготовки, підвищує мобільність та конкурентоспроможність здобувачів освіти [12], водночас формуючи

умови для взаємозбагачення різних культурних традицій.

Інтеркультурні процеси, які відбуваються в університетському середовищі, є вагомими чинниками формування вміння співіснувати в умовах глобальної взаємодії. Студенти не лише отримують нові професійні знання, а й вибудовують взаємини на основі різних культурних кодів, мови та ціннісних орієнтацій. Таке розмаїття створює як можливості для взаємозбагачення, так і виклики у вигляді непорозумінь, психологічних бар'єрів чи конфліктів, що потребують від освітньої політики стратегічних рішень. Водночас якісна вища освіта в глобалізованому світі не може зводитися лише до академічних знань і технічних навичок; важливо розвивати соціальні й комунікаційні компетентності, які допоможуть молодим людям стати відповідальними громадянами планети.

З огляду на ці виклики можна запропонувати *п'ять ключових принципів*, що мають бути покладені в основу освітньої політики та практики з урахуванням потреб іноземних студентів і вимог глобалізованого суспільства:

– по-перше, принцип поваги до культурної різноманітності, який передбачає створення університетського середовища, що визнає та враховує унікальність кожної культури;

– по-друге, принцип діалогічності, що стимулює активну взаємодію учасників освітнього процесу та допомагає уникнути непорозумінь завдяки постійному обміну думками й інформацією;

– по-третє, принцип відкритості та доступності, який передбачає рівність можливостей для всіх здобувачів освіти незалежно від їхнього соціально-культурного походження, мови чи ментальності;

– по-четверте, принцип інтегративності, що полягає в поєднанні академічного та соціального компонентів освіти, а також в урахуванні специфічних потреб та інтересів іноземних студентів у навчальних програмах і позанавчальних заходах;

– по-п'яте, принцип відповідальності, що спонукає кожного учасника освітньо-

го процесу (адміністрацію, викладачів, студентів) усвідомлювати роль і наслідки власних дій у формуванні гармонійного мультикультурного співтовариства.

Реалізація цих принципів на практиці передбачає узгоджену діяльність усіх зацікавлених сторін, розробку програм адаптації для студентів, які приїждять до України з різних культурних середовищ, а також підвищення кваліфікації викладачів у напрямі розвитку міжкультурної компетентності. Створення таких умов забезпечуватиме формування в іноземних студентів позитивного досвіду взаємодії, що сприятиме не лише закріпленню їхньої власної ідентичності, а й розширенню світогляду та формуванню поваги до різноманітності. У перспективі цей підхід сприятиме іміджевій привабливості українських університетів на міжнародній арені та зміцнюватиме позиції національної вищої освіти у світовому освітньому просторі.

Висновки. Проблематика культурної ідентичності іноземних студентів у добу глобалізації наштовхує на роздуми про взаємодію людини та її історичних коренів із безмежністю сучасного світу. Хіба не ставить це запитання: чи може особистість зберігати автентичні риси власної культури, занурюючись у багатогранне середовище іншої країни? Осягнення цього процесу спонукає замислитися, наскільки глибоко освіта впливає на ціннісні орієнтири людини і чи здатна вона утримати рівновагу між традицією та інновацією. Бо якщо університет є осередком свободи й творчості, то й відповідальність за формування свідомості, вільної від упереджень і нав'язаних стереотипів, лягає на нього в повному обсязі.

Здається, кожен, хто долучається до освітнього простору, свідомо чи несвідомо стає учасником великої гри смислів, де колективний досвід і персональна історія перетинаються в пошуках гармонії. Але чи можлива ця гармонія без глибокого переосмислення власних світоглядних установок, без радісного прийняття того факту, що «інший» може бути джерелом нових знань і досвіду? Мабуть, справжня солідарність виростає з уміння слухати й доз-

воляти собі бути почутим, а університет виступає саме тим майданчиком, де така взаємодія набуває найповнішого звучання.

Кожна культура має свої символи та маркери ідентичності, котрі підтримують зв'язок із минулим і створюють уявлення про майбутнє. Чи не є цей культурний код водночас і «паролем доступу» до спільноти, і «замком», що відмежовує її від решти світу? Якщо освітній простір претендує на відкритість, то йому доводиться ламати старі замки та шукати нові «паролі», засновані на взаємній довірі, діалозі й емпатії. У процесі адаптації іноземних студентів університет постає точкою зустрічі різних історій, сенсів та емоцій, яка покликана відкрити всім учасникам принаймні трохи більше розуміння один одного.

Чи достатньо нам лише раціональних аргументів, аби вказати студентам шлях до толерантності й поваги? Можливо, освітянська спільнота має докласти більше зусиль для розвитку внутрішнього чуття, яке веде людину до співчуття й милосердя, аби відкритість не залишалася декларацією на папері. Вирішуючи, як поєднати культурні традиції з новаціями, університети перестають бути пасивними ретрансляторами знань і стають активними учасниками складних моральних процесів. Тільки так можна розраховувати на довготривалий вплив у формуванні світогляду майбутніх поколінь.

За складних глобальних умов питання самоідентифікації набуває ваги і для спільноти, яка приймає. Чи не перетворюємо ми, приймаючи «інших», насправді себе на «інших» для власної традиції? Освіта як жива тканина соціального організму може або стимулювати інтеграцію, або посилювати відчуження, залежно від того, чи є в ній місце для осмисленої міжкультурної комунікації. Тож запитання про межу асиміляції та самозбереження звучить щораз гостріше, закликаючи до пошуків нової згоди між локальним і глобальним.

Парадоксально, однак саме на перетині різномірних перспектив розквітає інтелектуальна свобода, що стає противагою тотальному конформізму. Але чи можлива ця

свобода без відповідальності кожного? Бо якщо людина не усвідомлює, як її дії резонують із дальшими наслідками для планети та людства, то жодні кордони не врятують від екологічних чи соціальних криз. Може, університет здатний закласти особливий вимір мислення, що заохочує благородну обережність і повагу до майбутнього?

Деякі бачать у глобалізації загрозу, яка нищить усталені культурні світи, інші ж віднаходять у ній ресурс для особистісного зростання та збагачення. Але яке місце в цьому складному ланцюзі належить вищій освіті? Чи вистачає їй сил і волі опиратися негативним впливам і підживлювати ті сенси, які людство накопичувало століттями? Певно, що потрібне переосмислення самої природи знання: воно не лише передається, а й відтворюється за сприяння вільного духу, відкритого до всього нового.

Культурна ідентичність – не статична конструкція, а живий процес, у якому кожне покоління залишає свій слід. Якою буде ця спадщина після нас, якщо не узгодимо творчість з етикою, а пошук істини з повагою до життя? Питання про смисл власного існування, про місце у світі та про взаємодію з тими, хто відрізняється від нас, залишається відкритим і для нашого покоління, і для тих, що прийдуть. Мабуть, саме навчання тому, як ці питання правильно ставити і як на них відповідати, є головною місією університету.

У процесі інтернаціоналізації освіти не можна розглядати іноземних студентів як суто «внутрішню справу» університету. Хіба не є вони посланцями нових концепцій, методів і традицій, що можуть стимулювати й нас самих стати кращими? Однак зустріч культур інколи болісна: чи в змозі ми визнати, що чужі ідеї здатні кинути виклик нашим усталеним поглядам? Коли ж така болісність стає поштовхом до глибших роздумів і створює простір для розширення свідомості – тоді справжній процес освіти розквітає в усій своїй величі.

Зрештою, приймаючи нові погляди та способи мислення, університет може допомогти молодим людям з усього світу сформувати не лише міцну професійну

базу, а й цілісний гуманістичний погляд на реальність. Та чи готові ми, представники академічної спільноти, стати наставниками, котрі разом зі студентами заново осмислюватимуть самих себе і цей дивовижний світ? Мабуть, ключова відповідь криється у вирішенні діяти не з позиції страху й захисту власних меж, а з позиції щирої зацікавленості та бажання будувати спільний простір діалогу. Саме такий підхід здатен закласти підвалини для фор-

мування майбутнього, де культурна ідентичність кожного повноправно взаємодіє з глобальною спільнотою. Університет, котрий бере на себе сміливість виховувати відповідальних громадян планети, починає творити новий ландшафт смислів і культуру взаємної пошани. Чи не саме в цьому велика духовна місія вищої освіти й запорука того, що мозаїка цивілізаційного досвіду збагатиться новими, яскравими барвами.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Авшенюк, Н. М.** (2016). Вплив закордонних стажувань на професійний розвиток учителів в умовах глобалізації освіти. *Edukacja zawodowa i ustawiczna*, 353–359.
2. **Андрущенко, В. П.** (2022). Українські університети перед викликами соціально-турбулентного світу. *Вища освіта України*, 4, 5–12. [https://doi.org/10.31392/NPU-VOU.2022.4\(87\).01](https://doi.org/10.31392/NPU-VOU.2022.4(87).01).
3. **Бобрицька, В. І.** (2015). Розвиток академічної і професійної мобільності в умовах розгортання трансформаційного суспільства. У В. П. Андрущенко (ред.), *Освітня політика: філософія, теорія, практика* (с. 243–272). Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова.
4. **Бобрицька, В. І., & Суліма, Є. М.** (2019). Забезпечення академічної мобільності: досягнення й нові виклики для європейського простору вищої освіти. *Освітній дискурс*, 17, 7–27. [https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.17\(10\)-1](https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.17(10)-1).
5. Інформаційне суспільство у соціально-філософській ретроспективі та перспективі (2009). В. В. Лях [та ін.]; відп. ред. В. В. Лях; Ін-т філос. ім. Г. С. Сковороди НАН України. Київ: XXI століття: діалог культур.
6. **Йонас, Г.** (2001). *Принцип відповідальності: У пошуках етики для технологічної цивілізації* (А. Єрмоленко та В. Єрмоленко, пер.). Київ: Лібра.
7. **Кармалюк, С. П., & Чайка, Г. В.** (2010). Національна і культурна ідентичність в умовах глобалізації. *Україна-Європа-Світ: Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*, 4, 101–110.
8. **Кремень, В. Г., & Ільїн, В. В.** (2020). Людина у викликах цивілізації: від минулого – до майбутнього. У В. Г. Кремень та В. В. Ільїн, *Людина. Освіта. Соціум: монографія* (248 с.). Київ: Грамота.
9. *Освітня політика: філософія, теорія, практика* [монографія] (2015). За ред. В. П. Андрущенка; авт. кол.: В. П. Андрущенко, Б. І. Андрусишин, В. І. Бобрицька, Р. М. Вернидуб та ін. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова.
10. *Про освіту*: Закон України № 2145-19 (2017). Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
11. **Ткаченко, В. М., & Кремень, В. Г.** (2011). Толерантність як імператив: національна ідентичність в добу глобалізації. *Політичний менеджмент*, 2, 14–32.
12. **Bobrytska, V.I.** (2014). Innovation in the Educational Policy of Ukraine in the Development of Academic Mobility. In L. Shlossman (Ed.), *Innovations in Education: Monograph* (pp. 16–27). Vienna: East West Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH.
13. **Bobrytska, V.I., Luzik, E.V., Skyrda, T.S., Tereminko, L.H., & Hurska, O.O.** (2021). Fostering tertiary student professional mobility skills via convergence of the professional training and foreign language learning. *European Journal of Educational Research*, 10 (4), 1919–1936. <https://doi.org/10.12973/eu-jer.10.4.1919>.

REFERENCES

1. **Avsheniuk, N.M.** (2016). Vplyv zakordonnykh stazhuvan na profesiyni rozvytok uchyteliv v umovakh hlobalizatsii osvity [The Impact of International Internships on the Professional Development of Teachers in the Context of Globalization of Education]. *Edukacija zawodova i ustawiczna*, 353–359 [in Ukrainian].
2. **Andrushchenko, V.P.** (2022). Ukrainski universytety pered vyklykamy sotsialno-turbulentnoho svitu [Ukrainian Universities Facing the Challenges of a Socially Turbulent World]. *Vyshcha osvita Ukrainy*, 4, 5–12. DOI: 10.31392/NPU-VOU.2022.4(87).01 [in Ukrainian].
3. **Bobrytska, V.I.** (2015). Rozvytok akademichnoi i profesiinoi mobilnosti v umovakh rozghortannia transformatsiinoho suspilstva [Development of academic and professional mobility in the context of the development of a transformational society]. *Osvitnia polityka: filosofii, teoriia, praktyka* [Educational policy: philosophy, theory, practice][monohrafiia]. Za red. V.P. Andruschenka; avt. kol.: V.P. Andruschenko, B.I. Andrusyshyn, V.I. Bobrytska, R.M. Vernydub ta in. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M.P. Drahomanova. P. 243–272 [in Ukrainian].
4. **Bobrytska, V.I., & Sulima, Ye.M.** (2019). Zabezpechennia akademichnoi mobilnosti : dosiahnennia y novi vyklyky dlia yevropeiskoho prostoru vyschoi osvity [Ensuring academic mobility: achievements and new challenges for the European higher education space]. *Osvitnii dyskurs*, 17 (3), 7–27. DOI: [https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.17\(10\)-1](https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.17(10)-1) [in Ukrainian].
5. **Liakh, V.V.** (Ed.). (2009). Informatsiine suspilstvo u sotsialno-filosofskii retrospektyvi ta perspektyvi [The Information Society in Socio-Philosophical Retrospective and Perspective]. Kyiv: XXI stolittia: dialoh kultur [in Ukrainian].
6. **Jonas, H.** (2001). Prynatsyp vidpovidalnosti: U poshukakh etyky dlia tekhnolohichnoi tsyvilizatsii [The Imperative of Responsibility: In Search of Ethics for the Technological Civilization]. (A. Yermolenko & V. Yermolenko, Trans.). Kyiv: Libra Publishers [in Ukrainian].
7. **Karmaliuk, S.P., & Chaika, H.V.** (2010). Natsionalna i kulturna identychnist v umovakh hlobalizatsii [National and Cultural Identity in the Context of Globalization]. *Ukraina-Yevropa-Svit: Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats. Serii: Istorii, mizhnarodni vidnosyny*, 4, 101–110 [in Ukrainian].
8. **Kremen, V.H., & Ilin, V.V.** (2020). Liudyna u vyklykakh tsyvilizatsii: vid mynuloho – do maibutnoho [Human in the Challenges of Civilization: From the Past to the Future]. Kyiv: Hramota [in Ukrainian].
9. **Andrushchenko, V.P.** (Ed.). (2015). *Osvitnia polityka: filosofii, teoriia, praktyka* [Educational Policy: Philosophy, Theory, Practice]. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M.P. Drahomanova [in Ukrainian].
10. Verkhovna Rada Ukrainy (2017). Pro osvitu: Zakon Ukrainy [On Education: Law of Ukraine]. No 2145-19. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
11. **Tkachenko, V.M., & Kremen, V.H.** (2011). Tolerantnist yak imperatyv: natsionalna identychnist v dobu hlobalizatsii [Tolerance as an Imperative: National Identity in the Era of Globalization]. *Politychnyi menedzhment*, 2, 14–32 [in Ukrainian].
12. **Bobrytska, V.I.** (2014). Innovation in the Educational policy of Ukraine in the development of academic mobility. *Innovations in education: Monograph 3/* ed.by L. Shlossman. Vienna: “East West” Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH, 2014. P. 16–27 (180 p.) [in English].
13. **Bobrytska, V.I., Luzik, E.V., Skyrda, T.S., Tereminko, L.H., & Hurska, O.O.** (2021). Fostering Tertiary Student Professional Mobility Skills via Convergence of the Professional Training and Foreign Language Learning. *European Journal of Educational Research*, 10 (4), 1919–1936. DOI: 10.12973/eu-jer.10.4.1919 [in English].